

ANDRZEJ NIEWĘGŁOWSKI

KULTURA ARCHEOLOGICZNA I STYL

(PERSPEKTYWY BADAWCZE
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM CERAMIKI LEPIONEJ)*

Kulturę archeologiczną można zdefiniować jako nagromadzenie na zwanym obszarze i w określonym przedziale czasu analogicznych cech wytworów materialnych i obiektów – pozostałości przeszłej działalności człowieka, które różnią się od cech charakterystycznych dla innych podobnych, czasoprzestrzennych jednostek. Ten ostatni element jest szczególnie ważny, chociaż wspomniane różnice mogą być (zwłaszcza w przypadku niektórych cech) tylko ilościowe i wówczas konieczne jest określenie stopnia ich nasilenia. Drugim czynnikiem, bardzo ważnym dla prawidłowej percepcji kultury archeologicznej, a szczególnie różnic między tego rodzaju jednostkami, jest określenie liczebności wyróżniających je cech, stopnia skupiania się ich w wytworach i obiektach oraz stopnia ujednoczenia, czyli powtarzalności tych cech. Na tych podstawach powinny opierać się twierdzenia dotyczące, z jednej strony wewnętrznej integracji, z drugiej zróżnicowania kultur archeologicznych.

Istotą i specyfiką kultury archeologicznej jest wspomniana powtarzalność, czy nawet ujednoczenie w jej ramach cech formy i technologii wykonania wytworów, relacji między tymi cechami oraz cech obiektów – relacji między wytworami w ramach kompleksowych zespołów. Powtarzalność tych wszystkich cech i stopień ich współwystępowania w wytworach i obiektach tej samej klasy stanowi kryterium wydzielenia ich typów. W związku z tym wartość diagnostyczna typu wytworu (obiektu) zależy od liczby cech wyodrębniających go od innych typów oraz od stopnia powtarzalności, czyli częstotliwości występowania tych cech w wytworach (obektach) danego typu. Wartość diagnostyczna kultury archeologicznej zależy od stopnia jej odrębności w stosunku do innych kultur pod względem liczby i wartości diagnostycznej wchodzących w jej skład typów wytworów i obiektów oraz

* Artykuł niniejszy zawiera rozwinięcie i pewną modyfikację niektórych zagadnień, dotyczących teorii kultury archeologicznej, poruszonych we wcześniejszej wypowiedzi autora: *Perspektywy i walory poznawcze badań nad ceramiką lepioną jako elementem kultury archeologicznej (na marginesie artykułu Jana Dąbrowskiego)*, „Archeologia Polski”, t. 36: 1991, s. 269 nn. Wiąże się on z kontynuacją zainteresowań niżej podpisanego zagadnieniami związanymi z teorią kultury archeologicznej.

od ich zwartości czasowej i przestrzennej. Jednakże różnice pod tym względem między kulturami jako czasoprzestrzennymi jednostkami mogą być częściowo tylko ilościowe, bowiem w ramach danej kultury występują nierzadko cechy oraz typy wytworów i obiektów charakterystyczne dla innych kultur; odpowiadają one wówczas międzykulturowym powiązaniom.

Z typologią wytworów i obiektów jako podstawowego elementu kultury archeologicznej wiąże się pojęcie stylu, którego istotą również są powtarzające się, ujednoczone ich cechy formy i technologii wykonania. O ile jednak podział na typy odpowiada zróżnicowaniu wytworów i obiektów w ramach ich kategorii i klas funkcjonalnych, o tyle cechy stylu mogą przekraczać te ramy obejmując wytwory (obiekty) należące do różnych klas, lub nawet kategorii¹.

Pojęcie stylu zwłaszcza w nauce anglosaskiej odgrywa ostatnio znaczącą rolę w teorii i częściowo w praktyce badań archeologicznych. Problematykę tę omówili niedawno w literaturze polskiej U. Kobylińska i A.J. Tomaszewski². Szczególnie ten ostatni autor w obszernej rozprawie, poświęconej stylowi w wytworach kamiennych przedstawił również ogólne, dotyczące artefaktów archeologicznych, teoretyczne i metodyczne podstawy badań nad stylem oraz ich interpretacyjne perspektywy. Nawiązując do tych opracowań należy w pierwszym rzędzie zdefiniować cechy stylu, a następnie poddać je analizie w celu wyjaśnienia ich charakteru, genezy i funkcji w ramach systemu społeczno-kulturowego. Przedmiotem niniejszych uwag są sformułowania dotyczące stylu w ogóle, które następnie będę się starał skonkretyzować na przykładzie ceramiki lepionej jako jednego z podstawowych składników kultury archeologicznej.

Wydaje się, że w zdefiniowaniu oraz analizie i interpretacji zjawiska stylu podstawową rolę powinna odegrać koncepcja J. Sacketta³, który wyodrębnił cechy stylistyczne artefaktu od jego cech, nadawanych mu świadomie przez wykonawcę. Artefakt bowiem i poszczególne jego cechy mogą pełnić w systemie społeczno-kulturowym różne funkcje, ale ten sam cel funkcjonalny może być osiągnięty w różny sposób. W związku z tym istnieją cechy artefaktu niezależne od pełnionych przez niego funkcji i determinowane sposobami wykonania jego cech użytkowych i symbolicznych. Istnieje wiele, w równym stopniu wykonywalnych, sposobów kształtowania tych cech (spektrum izochretyczne wg Sacketta), ale wybór i upowszechnienie tylko jednego określonego sposobu generuje powstanie stylu. W związku z tym niefunkcjonalne cechy stylistyczne wytworów, będące wynikiem ujednoczo-

¹ Por. U. Kobylińska, *Sambian style in Early Roman period: the problem of origin and development of aesthetic norms*, "Archaeologia Polona", t. 20: 1981, s. 123–157.

² U. Kobylińska, *Jamesa Sacketta koncepcja stylu w archeologii*, „Archeologia Polski”, t. 24: 1980, z. 2, s. 413–419; te same, *Problemy, metody i implikacje amerykańskiej „socjologii ceramicznej”*, „Archeologia Polski”, t. 25: 1980, z. 1, 193–203; A. J. Tomaszewski, *Wytwory kamienne i styl – przegląd problematyki*, „Archeologia Polski”, t. 33: 1988, z. 1, s. 7–66.

³ U. Kobylińska, *Jamesa Sacketta koncepcja stylu...*, passim.

nych sposobów wykonania ich cech użytkowych i symbolicznych są od tych ostatnich niezależne⁴.

Wyjaśnienia wymagają jednak procesy i społeczne mechanizmy, prowadzące do wyboru (spośród wielu alternatywnych) ściśle określonych sposobów wykonania, które upowszechniają się w danej zbiorowości społecznej⁵, powodując ujednoczenie cech stylistycznych tych artefaktów. Nie może tutaj wystarczyć stwierdzenie, że każda społeczność dąży do wyboru tylko jednego, określonego sposobu osiągania tego samego celu funkcjonalnego, a wybór ten jest następnie przekazywany społecznie. Wątpliwości budzi również związane z powyższym stwierdzeniem wyjaśnienie genezy i przekazywania stylu w procesach interakcji społecznych poprzez socjalizację i akulturację⁶. Bardziej prawidłowa wydaje się inna interpretacja stylu i jego zróżnicowania, występująca również w archeologii i etnoarcheologii anglosaskiej⁷. Ma ona charakter ikonologiczny, wiąże bowiem genezę i funkcjonowanie stylu w systemie społeczno-kulturowym (wg P. Wiessner styl emblematyczny) z wymianą informacji o przynależności do określonej grupy (zbiorowości). W tym ujęciu informację taką zawierały i przenosiły ujednoczone cechy stylistyczne wytworów. Styl symbolizowałby tożsamość grupy i pozwalałby na wyznaczanie jej granic; badania jego na gruncie archeologii mogą więc prowadzić do poznania w pewnym zakresie porządku i podziału społeczno-kulturowego grup społecznych. W związku z tym również cechy stylistyczne artefaktów (obok cech użytkowych i symbolicznych) pełniłyby w systemie społeczno-kulturowym ważne funkcje o charakterze informacyjno-komunikacyjnym.

Pełne jednak wyjaśnienie genezy i funkcjonowania stylu artefaktów jako elementu kultury archeologicznej wymaga, jak się wydaje, adaptacji na gruncie archeologii teorii kultury prezentowanej w pracach J. Kmity i A. Pałubickiej⁸, odpowiadającej ogólnie mówiąc podstawowym założeniom marksizmu. Zgodnie z tą teorią regularnie powtarzane czynności i ujednoczone cechy wytworów

⁴ Związane z tą koncepcją wątpliwości i ograniczenia podnosili w literaturze: U. Kobylińska (*op. cit.*, s. 415 i n.) i A. J. Tomaszewski (*op. cit.*, s. 15 i n.).

⁵ Zbiorowość społeczną pojmuję w tym przypadku szeroko (por. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 240 i nn.); pojęciu temu odpowiadają zarówno grupy społeczne (społeczności) jak też wchodzące w ich skład segmenty i klasy (por. Z. Bauman, *Kultura a społeczeństwo*, Warszawa 1966, s. 62–65), a także ponadgrupowe jednostki społeczne, jednoczące członków różnych społeczności.

⁶ U. Kobylińska, *op. cit.*, s. 415; A. J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 19 i n.

⁷ A. J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 18–23, 49.

⁸ J. Kmita, *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982; tenże, *Kultura i poznanie*, Warszawa 1985, s. 9–85; A. Pałubicka, *Problem poznawczej rekonstrukcji kultury symbolicznej w oparciu o źródła archeologiczne*, [w:] *Mysł przez pryzmat rzeczy*, Scripta archaeologica III, Warszawa 1988, s. 24–32; por. też A. Pałubicka, S. Tabaczyński, *Społeczeństwo i kultura jako przedmiot badań archeologicznych*, [w:] *Teoria i praktyka badań archeologicznych*, (red. W. Hensel, G. Donato, S. Tabaczyński), t. 1 – *Przesłanki metodologiczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 137–149.

człowieka należą do różnych dziedzin i typów praktyki społecznej: techniczno-użytkowej, czyli podstawowej, oraz symbolicznej i regulowane są przekonaniem kulturowymi, stanowiącymi formy świadomości społecznej⁹. J. Kmita wyróżnia przekonania normatywne wskazujące na cele działań ludzkich jako wartości godne realizacji oraz przekonania dyrektywne, które określają sposoby realizacji tych celów. W związku z tym obserwowana w źródłach archeologicznych unifikacja cech wytworów i obiektów odpowiadałaby ujednoczeniu części wspólnych danej zbiorowości przekonań kulturowych, które regulowały czynności związane z wykonywaniem i użytkowaniem tych artefaktów. Kultura symboliczna z kolei dzieli się na dwie sfery: kulturę symboliczną w węższym sensie, która wraz z techniczno-użytkową stanowi kulturę wartości uchwytnych praktycznie, oraz sferę światopoglądową. W odniesieniu do pierwszej można stwierdzić, że w badaniach archeologicznych (prahistorycznych) podstawową rolę odgrywają te jej dziedziny, które regulują praktykę symboliczno-komunikacyjną. Ta ostatnia pełni bowiem funkcję integrująco-różnicującą społecznie, a należą do niej typy praktyki obyczajowej, artystycznej i komunikacji językowej, częściowo obserwowalne w źródłach archeologicznych. Styl archeologicznych artefaktów, według wspomnianej wyżej koncepcji, czyli traktowany jako zjawisko z zakresu ikonologii społecznej oraz związane z nim czynności, należałyby do praktyki obyczajowej.

W celu wyjaśnienia genezy i funkcjonowania stylu artefaktów należy nawiązać do tych poglądów J. Kmity, które traktują praktykę społeczną jako diachroniczną i hierarchiczną strukturę funkcjonalną¹⁰. Jest ona powiązana wewnątrznie systemem determinacji funkcjonalnych, w tym sensie, że odpowiednie stany tej praktyki stanowią odpowiedź na zapotrzebowanie społeczne innych nadrzędnych jej sfer i dziedzin. W przypadku czynności i wytworów praktyki symboliczno-komunikacyjnej, determinowane są one funkcjonalnie zapotrzebowaniem praktyki techniczno-użytkowej, która zaspokajając podstawowe potrzeby społeczne zapewnia reprodukcję (ewentualnie rozszerzoną) społeczeństwa. Praktyka ta dla prawidłowego funkcjonowania wymaga niezbędnie integracyjno-różnicującego utrwalania podziału i porządku społecznego, co dokonuje się poprzez czynności i wytwory o charakterze symboliczno-komunikacyjnym; m.in. należą do nich cechy stylistyczne różnego rodzaju wytworów. Efektywność bowiem praktyki techniczno-użytkowej, czyli procesów wytwarzania i użytkowania (produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji) wytworów, które zaspokajały podstawowe potrzeby społeczne, uwarunkowana była nie tylko

⁹ Według J. Kmity (*O kulturze symbolicznej...*, s. 63 i n.) kultura jest to zespół wszystkich form świadomości społecznej funkcjonującej w praktyce danej społeczności, ściślej – zespół normatywno-dyrektywnych przekonań regulujących ogół czynności praktyki społecznej.

¹⁰ J. Kmita, *op. cit.*, s. 30–40; również dalsze niniejsze uwagi oparte są na poglądach tego badacza.

poziomem technologii, czyli stosunkiem człowieka do przyrody, lecz również stosunkami między ludźmi, charakterem kontaktów interpersonalnych – interakcji społecznych. Stąd dla efektywności wspomnianej praktyki niezbędne było wykształcenie się w świadomości jednostek przesiadania o przynależności do determinowanych tymi interakcjami zbiorowości społecznych oraz poczucia odrębności w stosunku do innych zbiorowości; przekonania te leżały u podstaw określonego podziału i porządku społecznego. Cechy stylistyczne wytworów obiektywnie stanowiły nośniki informacji o przynależności do społecznych zbiorowości związanych z ich wytwarzaniem i użytkowaniem. Mechanizm genezy tych cech polegał na tym, że „pod naciskiem” zapotrzebowania (determinacji funkcjonalnej) wspomnianej techniczno-użytkowej praktyki społecznej poszczególne, uczestniczące w niej jednostki zaczynały wykonywać te same czynności, nadając wytworom poza cechami użytkowymi również cechy stylistyczne o charakterze symboliczno-komunikacyjnym. Generowały one poczucie wspólnoty ze wszystkimi biorącymi udział w wytwarzaniu i użytkowaniu tych artefaktów i w związku z tym powiązаныmi interpersonalnymi kontaktami. Jednakże dla społecznej akceptacji, unifikacji i upowszechnienia cech stylistycznych, a tym samym pełnienia przez nie funkcji integracyjno-różnicującej społecznie, konieczna była waloryzacja sakralna związanych z nimi czynności; co więcej, motywacje tych czynności w świadomości wykonujących je jednostek miały w warunkach społeczeństwa przedpiśmiennego (a także średniowiecznego) charakter sakralny (zwłaszcza magiczno-religijny)¹¹. Obiektywnie jednak czynności i wytwory stylistyczne pełniły w tym społeczeństwie głównie funkcje symboliczno-komunikacyjne, integrująco-różnicujące społecznie, chociaż regulujące tę praktykę przekonania kulturowe mogły mieć złożony charakter¹². Waloryzacji sakralnej dostarczała światopoglądowa sfera kultury, determinowana funkcjonalnie przez wspomnianą kształtującą się praktykę wykonywania stylistycznych cech wytworów, która z kolei odpowiadała na zapotrzebowanie praktyki podstawowej (techniczno-użytkowej). Cechy te wówczas komunikowały i manifestowały przynależność jednostek do różnego rodzaju zbiorowości społecznych, których charakter i zakres determinowany był interakcjami związanymi z praktyką podstawową. W ten sposób czynności i cechy wytworów o charakterze stylistycznym miały swój udział w generowaniu

¹¹ E. Nowicka, *Innowacja i innowator w społeczeństwie preindustrialnym*, „Studia Socjologiczne”, t. 7:1967, nr 4, s. 109–128.

¹² W ramach tzw. kultury pierwotnej w zakresie przekonań kulturowych regulujących ten sam typ praktyki mieściły się jednocześnie zarówno wartości sakralne (magiczno-religijne), jak i wartości uchwytnie praktycznie: techniczno-użytkowe i symboliczno-komunikacyjne. W świadomości bowiem podmiotów tej kultury związki symbolizowania i metonimiczne występują równoległe obok siebie w swojej postaci jednego związku synkretycznego, por. J. Kmita, *Kultura i poznanie*, Warszawa 1985, s. 145–150; A. Pałubińska, *Problem poznawczej rekonstrukcji...*, s. 27–29.

i utrwalaniu podziału i porządku społecznego, przyczyniając się do utrzymywania równowagi struktury społecznej, niezbędnej w procesie reprodukcji grupy (społeczności).

Do przedstawionej wyżej w skrócie problematyki i interpretacji stylu archeologicznych artefaktów włączę obecnie ceramikę lepioną, jako jeden z głównych składników kultury archeologicznej. Nawiązując do sformułowanej na wstępie definicji tej kultury należy podkreślić, że poszczególne cechy naczyńia glinianego, podobnie jak innych wytworów¹³, odpowiadają pojedynczym czynnościom, całe naczynie – zespołowi czynności, natomiast zespoły naczyń tego samego typu (o tych samych, współwystępujących ze sobą cechach) odpowiadają powtarzającym się zespołom czynności, czyli zachowaniom. Tak więc zachowania te dotyczą wykonywania i użytkowania wspomnianych artefaktów, a archeolog poznaje je dzięki regularnemu powtarzaniu się (czy nawet ujednoczeniu) cech ich formy i technologii oraz w procesie analizy różnego rodzaju kontekstów, w jakich one regularnie występują.

Należy teraz zastanowić się nad specyfiką ceramiki lepionej w procesach kształtowania się i funkcjonowania jej stylu, biorąc pod uwagę fakt, że były one zróżnicowane w zależności od charakteru wytworów, których dotyczyły¹⁴. Cechy formy i technologii wytwarzania naczyń glinianych oraz konteksty ich występowania wskazują, że pełniły one w systemie społeczno-kulturowym różnorodne funkcje, użytkowe i nieużytkowe (symboliczne). W zależności od nich różne też były procesy genezy i zmian ujednoczonych czynności (zachowań), w wyniku których powstawały omawiane artefakty. Użytkowe cechy formy i technologii ceramiki naczyniowej musiały być dostosowane do ich funkcjonowania w życiu codziennym (w praktyce podstawowej), które polegało głównie na sporządzaniu, przechowywaniu i spożywaniu pokarmów. Do cech tych należały m.in. rozmiary i proporcje naczyń, obecność lub brak uch, dodawanie do gliny domieszki schudzającej, chropowacenie powierzchni tych wyrobów – ale wszystkie te cechy mogły być wykonywane w różny sposób przy osiągnięciu tego samego celu funkcjonalnego. W związku z tym te same cechy użytkowe naczyńia, dostosowane do pełnionej funkcji, mogą mieć niezależne od niej cechy drugorzędne i trzeciorzędne, jak np. kształt wylewu, brzuśca, dna, ucha, i to samo dotyczy cech technologicznych, bowiem domieszka schudzająca i sposób chropowacenia mogą być różne przy pełnieniu tej samej funkcji. Ujednoczenie i upowszechnienie tych autonomicznych, niefunkcjonalnych cech naczyń glinianych generuje powstanie stylu ceramiki. Trudniej wyróżnić te stylistyczne cechy naczyń, które miały autonomiczny charakter w stosunku do ich funkcji symboliczno-światopoglądowych, szczególnie w przypadkach, gdy całe naczynie pełniło wyłącznie tego

¹³ Por. D.L. Clarke, *Analytical archaeology*, London 1968, s. 83 i nn.

¹⁴ A.J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 21–23.

rodzaju funkcję. Samo bowiem zidentyfikowanie takich cech czy całych artefaktów jest stosunkowo często problematyczne i wymaga specjalnych badań. Niemniej, np. ornamenty ceramiki, które, jak można sądzić, pełniły funkcję symboliczno-światopoglądową, mogły być również niezależnie od niej wykonywane w różny sposób i ujednoczenie tego sposobu generowało stylistyczną cechę ceramiki¹⁵.

Walory ceramiki w procesach kształtowania się i funkcjonowania jej stylu, a także w badaniach tych procesów wiązały się nie tylko z odpornością na zniszczenie i masowym występowaniem (w ramach prawie każdej kultury archeologicznej), lecz także z dużą plastycznością surowca glinianego, pozwalającą na kształtowanie rozmaitych form oraz ich drugorzędnych i trzeciorzędnych cech, i wreszcie ze złożoną, wieloczynnościową, chociaż prostą technologią. Jednocześnie cechą ceramiki, związaną z jej nietrwałością jest stosunkowo krótki okres użytkowania naczyń, co powodowało konieczność częstego wytwarzania nowych egzemplarzy. Ta ostatnia cecha, wraz z nieskomplikowaną technologią i plastycznością surowca, stwarzała bardzo dogodne warunki dla wprowadzenia przez wytwórców częstych zmian, zwłaszcza nieużytkowych cech formy naczyń glinianych. Tymczasem w ramach kultur archeologicznych obserwujemy nie tylko unifikację tych cech, lecz również ich niezmiennosc w ciągu długich odcinków czasu; również zróżnicowanie pod tym względem kultur archeologicznych trwa najczęściej przez dłuższy czas. Fakty te potwierdzałyby w dziedzinie ceramiki omówioną wyżej integracyjno-różnicującą społecznie funkcję stylu i przemawiałyby za traktowaniem kultury archeologicznej jako odwzorowania wspólnoty o charakterze komunikacyjnym.

Dotychczasowe rozważania wskazują, że podobnie jak w innych przypadkach, również styl ceramiki lepionej mógł kształtować się w wyniku interakcji społecznych, zachodzących w ramach procesów wytwarzania i użytkowania naczyń glinianych, jako rezultat zapotrzebowania tego typu praktyki społecznej na integrację i poczucie autonomii zbiorowości wytwórców i użytkowników tych wyrobów. Waloryzacja sakralna (światopoglądowa) stylistycznych cech ceramiki oraz związanych z ich wykonywaniem czynności prowadziła do wykształcenia się w świadomości ogółu wytwórców i użytkowników tych wyrobów ujednoczonych przekonania kulturowych, które regulowały wytwarzanie cech stylistycznych. Te ostatnie stanowiły wówczas materialne nośniki informacji, które komunikowały i manifestowały przynależność jednostek do wspomnianej zbiorowości. Omawiana praktyka symboliczno-komunikacyjna nie miała charakteru

¹⁵ Por. U. Kobylińska, Z. Kobyliński, *Kierunki etnoarcheologicznego badania ceramiki: przegląd badań*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 29: 1981, nr 1, s. 48 oraz 52. W rozważaniach niniejszych pominięte zostały czynności i cechy ceramiki o charakterze użytkowym i magiczno-religijnym, które również, chociaż w inny sposób niż cechy stylistyczne, pełniły funkcję integrująco-różnicującą społecznie.

twórczo-profesjonalnego¹⁶, była bowiem uprawiana zarówno czynnie, tzn. nadawczo, jak i biernie – odbiorczo przez ogół, czyli przez całą społeczną zbiorowość, powiązaną interakcjami w procesach wytwarzania i użytkowania lepionej ceramiki naczyniowej. Istnienie w społeczeństwie przedpiśmiennym tego rodzaju zbiorowości, niezależnych nawet od więzi opartych na pokrewieństwie, poświadcza stwierdzone w trakcie badań etnograficznych łączenie się kobiet (niespokrewnionych) w związki w celu wspólnego wykonywania naczyń¹⁷. Zrozumiałe jest więc w tego rodzaju zbiorowościach zapotrzebowanie na czynności i wytwory o charakterze symboliczno-komunikacyjnym, które generowały i utrwały poczucie przynależności do tych związków, pełniąc funkcję integracyjno-różnicującą społecznie. W poszczególnych przypadkach związki takie mogły łączyć kobiety należące do różnych grup społecznych, jednakże były one nie tylko wytwórcami, lecz również użytkownikami ceramiki lepionej i w tym zakresie interakcje między nimi zachodziły w ramach społeczności, do której należały. Dlatego cechy stylistyczne naczyń mogły stanowić materialny nośnik informacji o przynależności do całej żeńskiej zbiorowości (klasy), stanowiącej część składową danej grupy społecznej. Niemniej słuszne są podnoszone w literaturze wątpliwości, dotyczące traktowania stylu ceramiki jako wyznacznika więzi grupowej¹⁸, również z tego względu, że kobiety często zmieniały przynależność do grupy społecznej (społeczności), bądź to na zasadzie egzogamii, bądź też w rezultacie włączenia do innej społeczności w wyniku uprowadzenia. W tych warunkach status stylu ceramiki zależałby od stosunków między kobietami należącymi do grupy miejscowej a pochodzącymi z zewnątrz. W zależności od charakteru i nasilenia interakcji oraz więzi społecznych mogły wówczas zachodzić procesy mieszania się i transformacji różnych wzorów, prowadzące do powstania nowego stylu, lub jeden styl mógł zdominować inny, ale możliwe było również krzyżowanie się w obrębie tej samej społeczności różnych tradycji produkcyjnych (stylistycznych)¹⁹. Z drugiej strony przenoszenie tych samych cech stylistycznych ceramiki przez zmieniające swą grupową przynależność kobiety mogło być ograniczone do zasięgu szerszej wspólnoty społecznej. Następowala wówczas unifikacja stylu ceramiki o szerszym zasięgu terytorialnym, odzwierciedlająca jedną z podstawowych, integrujących tę wspólnotę więzi, jaką była wymiana w jej obrębie kobiet²⁰. W związku z tym pokrywanie się rozkładu cech danego stylu ceramiki

¹⁶ Por. J. Kmita, *O kulturze symbolicznej...*, s. 99–100.

¹⁷ U. Kobylińska, Z. Kobyliński, *op. cit.*, s. 52.

¹⁸ J. Dąbrowski, *Uwagi o rozchodzeniu się elementów kultury (na przykładzie ceramiki lepionej)*, „Archeologia Polski”, t. 33:1988, z. 1, s. 76 i n.; U. Kobylińska, Z. Kobyliński, *op. cit.*, s. 46 i n.

¹⁹ J. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 77.

²⁰ Wymiana kobiet (obok wymiany energii i informacji) traktowana jest w literaturze przedmiotu jak jeden z najważniejszych mechanizmów procesów integracji, prowadzących do powstawania jednostek społecznych; por. Z. Bauman, *op. cit.*, s. 63; A. Kłosowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 246 i n.

z zasięgiem kultury archeologicznej stanowiłoby jedną z przesłanek jej identyfikacji z tego rodzaju wspólnotą. Można też mniemać, że rozpad takiej wspólnoty (np. wskutek przyczyn politycznych, zwłaszcza najazdów) zrywał wspomnianą, łączącą ją więź, co prowadziłoby do zróżnicowania lub zaniku odpowiadającego tej więzi stylu ceramiki²¹.

ANDRZEJ NIEWĘGŁOWSKI

ARCHAEOLOGICAL CULTURE AND STYLE
(RESEARCH PERSPECTIVES WITH PARTICULAR EMPHASIS
ON THE HAND-MADE POTTERY)

Summary

The author claims that we can speak of an archaeological culture when on a homogeneous territory and in a specified period of time standardized artefacts and other material objects have been gathered, testifying to man's past activity and having characteristic features different from other objects of the same type. The essence and specificity of archaeological culture are recurrence and standardization of the forms and technology of production of artefacts as well as the relation between single objects collected within complex assemblages. Typological classification of artefacts and objects is based on the recurrence of the characteristic features of their form and the intensity of their co-occurrence.

Classification of artefacts and objects is connected with style. The author attempts at elucidation of the character, origin and function of style in a social-cultural system and substantiates his theoretical and methodological conclusions using the examples of hand-made pottery as one of the basic elements of archaeological culture.

Following the concept of J. Sackett, A. Niewęgłowski claims that the stylistic origin of an artefact is a result of the choice of means to reach the same functional goal (an utilitarian or symbolic one) which is later on disseminated in a given community. Such an approach suggests that the stylistic features of artefacts would be detached from the functions. However, this does not mean that they fulfil not function in a given social-cultural system. The author shares the views of those British and American scholars who relate the stylistic features of an artefact to information on the social class of their producers (L.R. Binford, P. Wiessner et al.). However, a full explanation of the essence of style is based by the author on the theory of culture propounded in the works of J. Kmita (1982; 1985), which is, in general, compatible with the basic assumptions of Marxism. Thus style approached this way is thought to be a part of a customary, symbolic and communication practice which plays the integrating and differentiating functions in a social system. These functions must be fulfilled in view of the requirements of the material practice which satisfies social needs. The functioning of the material practice had to involve an integration of the social communities which took part in the production and utilization of various material goods. Being pressed by this need the individuals taking part in the production of artefacts began to perform the same activities which, in addition to the utilitarian and ideological features, imposed on the products some stylistic traits bearing the symbolic and communicative character. However, in order to disseminate them, sacral valorization of the activities and stylistic traits was necessary. Subjective motivations of these traits

²¹ Np. na terenach objętych kulturą mykeńską, po klęsce związanej z obcym najazdem (ok. 1200 r. p.n.e.), ceramika wcześniej jednolita uległa pod względem stylistycznym znacznemu zróżnicowaniu, J. V. Luce, *Homer i epoka heroiczna*, Warszawa 1987, s. 56; J. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 92 i n.

could bear a sacral character (particularly the magic and religious one), but factually they fulfilled the symbolic and communicative functions which integrated and differentiated the communities (as did the produced artefacts). The stylistic traits of artefacts informed about and expressed the individual's belonging to a given community and by the same token they generated and consolidated the social division and order.

Discussing the hand-made pottery the author classifies and characterizes its utilitarian and non-utilitarian, that is, symbolic, traits. Archaeological pottery distinguishes itself by a mass occurrence, a great plasticity of the raw material and a short period of utilization. These were the factors encouraging the frequent changes of the stylistic traits of pottery especially the non-utilitarian ones. Therefore the standardization and invariability of these traits, found in all archaeological cultures, is a proof of the symbolic-communicative and socially integrating and differentiating functions of the style of hand-made pottery. This function was fulfilled by the community of women who were the producers and users of hand-made pottery. The stylistic features of this pottery, that is the material carriers of information, informed and manifested one's belonging to these communities. The differentiation and changes of the style of hand-made pottery would reflect the relations between the women's communities both within the groups and social communities as well as between them. Among other factors the distribution of the stylistic traits of hand-made pottery in an archaeological culture might have been determined by the exchange of women between the groups (exogamy). This exchange, limited in its scope to a given social community, was one of the integrating factors. Therefore the standardization of the style of hand-made pottery within an archaeological culture speaks for its identification with a social community.

Translated by Izabella Rodzik

Adres Autora:
Doc. dr hab. Andrzej Niewęgłowski
Zakład Archeologii Mazowsza i Podlasia
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
00-140 Warszawa